

לשוננו לעם

עורכים: א' איתן ומ' מדן

כרך לו, תשמ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עברית של שידור *

היפוח על אופייה של לשון השידור נתגלגל בשנים האחרונות בעקבות היפוח העקרוני והמפורסם על אופייה של לשון חיה ועל דרכי התפתחותה. זה ויפוח נפוץ, שצמח בחוגי הפלשנות באוניברסיטאות. לא אחת נדרשים אנו בנדעת הלשון של רשות השידור להתמודד עם ההשקפה, שהעברית, ככל לשון חיה, חייבת ללכת בדרכה הטבעית ולהתפתח התפתחות טבעית, בלא התערבותם של מלומדים, של מורים, של מדקדקים. היא חייבת לצמוח כאבר חי, ולא להיות אנוסה, מלאכותית, מאולצת, ע"י כללי דקדוק נורמאטיבי.

אכן יש מקום לתפיסה כזאת, והיפוח הזה הוא ויפוח לגיטימי, משום שהפלשנות, ככל מדע, תפקידה לעקוב אחרי האופייקט הנחקר, לבדוק אותו, לבחון אותו, לנתח אותו, ולא להתערב בו. פשם שהפיסיקאי מודד ומעריך את החומר שהוא בודק, כולל כללים של חוקי הטבע, אבל איננו קובע מה רצוי ומה לא רצוי — כך גם הפלשנות החדשה גדרה לעצמה סייגים כאלה, וקבעה שהיא איננה מתערבת בלשון. פל המושג של "נכון" ו"לא נכון" איננו קיים בפלשנות המודרנית.

* [כותב המאמר הוא יו"ר ועדת הלשון של רשות השידור — המערכת].
 הדברים הושמעו פהרצאה בכינוס קל"ע בתל-אביב פיום ז' של חנופה חשמ"ה. יעמדו על הפרכה מר נתן נחמיאס, שהקליט את הדברים, והגב' אסתר אדרי, שרשמתם מן ההקלטה. — א"ד.

את הדעות האלה, שמוצאן בקתדרה באוניברסיטה, העבירו מי שהעבירו אל לשון יום-יום, ובכללה גם אל לשון השידורים. בשם דעות פאלה באים היום ואומרים לנו: באיזו רשות אתם מתערבים בלשון? באיזו רשות אתם פופים עלינו נורמה פלשה? וכידוע, הדקדוק הנורמאטיבי יש לו כללים, והוא פופה אותם, והוא מתערב גם מתערב. המושג של "נכון" ו"לא נכון" קיים בדקדוק הנורמאטיבי. (האקדמיה קבעה לפיטוי הלועזי הזה תחליף עברי — הדקדוק הפוסקני. נורמאטיבי — פוסקני, כי הוא פוסק הלכות. מעצם טבעו הוא מתערב, כי הוא קובע, מה נכון ומה איננו נכון).

הסתירה הזאת בין שתי גישות מנוגדות אין מקומה בלשון השידורים. צריך לדעת, פיצד צמחה ההבחנה האקדמית הזאת באוניברסיטאות. הרי הבלשנות בכלל היא מדע חדש יחסית, בן המאה ה-19. לפני-כן היה דקדוק, והדקדוק היה, מעצם טיבו, דקדוק נורמאטיבי-פוסקני. פזה פבר היה בתקופה הקלאסית, אצל היננים הקדמונים ואצל הרומאים. אפשר לומר, שהוא פבר קיים פאלפיים שנה, ותמיד היה נורמאטיבי — פוסק הלכות.

הבלשנות החדשה במאה ה-19 באה להגן על חייה ולהצדיק את קיומה בתורת מקצוע מדעי. לכן קבעו חכמיה: אנחנו איננו בודקים את מה שהדקדוק קובע. אנחנו מתפוננים בלשון פביצור חי, איננו מתערבים בה. זאת אמרו הבלשנים פדי להצדיק את מדע הבלשנות. אבל השפחה קמה על גברתה. הבלשנות הצעירה דחקה, או באה לדחוק, את רגליו של הדקדוק הנורמאטיבי. ויש שהרחיקו לכת: אין צורך בדקדוק, אפשר לדעת בדיוק מה קורה

בלשון. יוצאים לרחוב, "פוק חזי מאי עמא דבר" — צא וראה
פיצד העם נוהג.

דעה נוחה מאוד. אין צורך לתקן את הלשון. אין צורך
ללמוד פיצד לדבר. כל מה שאומרים — טוב. בלשן אנגלי
מפורסם, רוֹבֶרט הול, כתב את הספר Leave Your Language
Alone — הנח לה ללשונך, הנח לה לאנגלית שלך. כלומר, תן
לה לגדול, תן לה לצמוח, שלח לשונך חופשי, דַּבֵּר כפי שאתה
מדבר, ובלבד שיבינו אותך.

עם דעות כאלה יש להתמודד לא רק בעיתונות, אלא גם
בבית פנימה, גם בְּרִשׁוֹת השידור. סבור אני, שלפני הקהל,
שנאסף פאן היום, אינני צריך להצדיק את הצורך בהנחיה,
בדקדוק פוסקני. בְּנֵדָאֵי אי־אפשר להניח לה ללשון העברית. הרי
הלשון העברית היא לשון מְתַחֶה. עדיין לא תם התהליך הזה,
עדיין אנחנו חִכְרָה לומדת — כל החברה לומדת.

בְּנֵדָאֵי ובְּנֵדָאֵי שאין לומר את הדברים האלה בלשון
השידורים, כשם שאין לומר אותם בבית הספר. הרי איש לא
יבוא לטעון שבבית הספר ננהג כך. בית הספר הוא, מעצם טבעו,
מוסד נורמאטיבי, מוסד המלמד פיצד לנהוג, מה טוב ומה איננו
טוב. רשות השידור — גם היא כך. לא בכואה של השוק היא,
אלא — גם כפי שהדבר מוגדר בחוק — אמצעי חינוכי,
שמתפקידו לשמש דוגמה ומזפת, בכל המובנים. לאו דַּקָּא
בעניין הלשון, אבל בְּנֵדָאֵי גם בעניין הלשון.

ובכן יש נורמה בחינוך, יש וצריכה להיות נורמה בשידור.
יש סיבה נוספת, שבגללה עלינו לדאוג לכך, שלשון
השידורים תהיה לשון טובה, לשון מזפת. כשישאלו אותי, על

איזו לשון נצביע כלשון המופת של העברית? מי שרוצה לדבר עברית טובה — את מי עליו לחקות?
לאנגלים יש King's English, לשונם של המלכים. לגרמנים יש Bühnen Deutsch, לשון הבימה, התיאטרון. לנו אין. אבות התיאטרון שלנו הביאו את מבטאם מרוסיה, ולא כל-כך מזמן השתחררנו סוף-סוף מהצליל הזה על בימותינו. לא שבא צליל טוב ממנו, הראוי להיות מופת. מלך (King's English) אין לנו. גם הנשיא לא תמיד הוא מופת בלשון. הדבר תלוי בבחירה דמוקרטית. לפעמים יש מזל, והיה לנו מזל! אבל לפעמים אין.

והיכן תימצא אפוא לשון מופת? בְּרִשׁוֹת הַשִּׁידוּר! אֲנַחְנָה חַיִּיבִים לְהַצִּיב אֶת קוֹל יִשְׂרָאֵל, אֶת שִׁידוּרֵי יִשְׂרָאֵל, מוֹפֵת לְחִיקוּי לְשׁוֹנֵי. זֶה אֶחָד הַתְּפִקִּידִים הַחִינוּכִיִּים שֶׁל שִׁידוּרֵי יִשְׂרָאֵל.

במה תיבחן לשון שידור? בארבעה פרקים, הדקדוק, אוצר המלים, הסגנון והמבטא. לאו דוקא לפי סדר החשיבות:

הדקדוק

בכל מה שנוגע לצורות נכונות, להגייה נכונה של צורות דקדוקיות, תנועות ועיצורים — ואינני מתפַּנֵּן לפי שעה למבטא, אלא רק לצורות הנכונות — אין ויתורים. לשון המופת חייבת להיות לשון מושלמת מבחינת הדקדוק. בזה אי-אפשר להתפשר. שני גורמים לשיבוש יש בלשון השידורים בתחום הזה: הגורם האחד — אי-ידיעה. אנשים אינם יודעים מה הצורה הנכונה. והגורם האחר — חזרה לא פחות ממנו — תיקון-יָתֵר. פֶּאן הַיִּדְיֵעָה קִיַּמַּת וְהִיא מִשְׁמֶשֶׁת לְתִיקוּן צוּרָה בְּמִקוֹם שֶׁאֵין

צורך, מה שנקרא "היפרקורקציה". לדוגמה — הריבוי של חֶבְרָה. כשדובר אומר "החֶבְרֹת האלה" — זו טעות מן הסוג הראשון, כי הוא איננו יודע. באים המתקנים ואומרים לו: הריבוי של "חֶבְרָה" הוא "חֶבְרֹת", והוא לומד ואומר בבוא העת: "חֶבְרֹת הנפט". זאת היא היפרקורקציה, "תיקון-יתר", פי זה איננו מה שהוא הוגה יום-יום כאשר הוא מדבר. זאת איננה לשונו, זאת לשון מאולצת. הוא למד אותה, הוא שינן, הוא התאמץ, ולזה הגיע לבסוף.

על הסוג הראשון עדיין אפשר לומר שזאת לשון טבעית. כשהוא אומר "החֶבְרֹת האלה" — זאת לשונו. על הסוג השני, אפילו אותם הדוגלים בלשון טבעית אינם יכולים לטעון, שבפית הוא אומר "חֶבְרֹת הנפט".

להלן כמה דוגמאות מן הסוג הראשון והשני, ממה שליקטה למעני ברוב טובה יועצת הלשון של רשות השידור, הגב' רות אלמגור-רמון.

דוגמאות מן הסוג הראשון, טעויות רגילות, והן מן השדה. כלומר, אלה דברים שנרשמו אגב שידור, כדי לתקן ולהודיע ולהתריע עליהם: מְשַׁרְדֵי האוצר במקום מְשַׁרְדֵי, לְרוֹחֲתָם של העובדים במקום לְרוֹחֲתָם, מְסִיגֵי גבול במקום מְסִיגֵי גבול, טְעֵנָה במקום טְעֵנָה, מְחוּז חִפָּה במקום מְחוּז, מְכוּלוֹת במקום מְכוּלוֹת, שָׁלֵב (בנפרד) במקום שָׁלֵב, וכן שָׁכָר בנפרד — שיבוש מקובל מאוד במקום שָׁכָר; יְמִינָה במקום יְמִינָה, מְפָרְשֵׁיהֶם במקום מְפָרְשֵׁיהֶם, דְּרָפֵי גִישָׁה במקום דְּרָכֵי. להיות נֹכַח במקום נֹכַחַת, בְּשִׁלְהֵי אותה שנה במקום בְּשִׁלְהֵי, מאחורי הסוּרְגִים במקום מאחורי הסוּרְגִים, צוּרְפַת במקום צָרְפַת; לחברת העובדים יש את

המשאבים, במקום יש המשאבים, ועוד ועוד. טעויות שכיחות מאוד, המוצאות את דרכן גם אל המיקרופון.

ומן הסוג השני — הָאֶתֶר במקום הָאֶתֶר, לְשָׁכוֹת הייעוץ במקום לְשָׁכוֹת. בעקבות תיקון פגון בְּמֵאוֹת אחוזים ולא בְּמֵאוֹת, שמעתי פעמיים לְמֵאִיר פהנא, במקום לְמֵאִיר. וכן הֶחֱשֵׁשׁ במקום הֶחֱשֵׁשׁ; וכמובן "חיילות וְחִילִים", כאילו החי"ת בחטף-פתח, והרי צריך לומר וְחִילִים.

אי-אפשר להשלים עם טעויות מן סוג הראשון, ובנדאי לא טעויות מן הסוג השני, שאותן אי-אפשר להצדיק כלל.

או צ ר ה מ ל י ם

הבעיה העיקרית היא הלעז, אוצר המלים הלועזיות. אבל פאן קשה להיות נוקשה כמו בעניין הקודם. קשה לקבוע קריטריון מתי לקבל, ומתי לא לקבל מלים לועזיות. ובנדאי קשה לומר, שמלים לועזיות פסולות לחלוטין.

לשוננו מלאה מלים לועזיות, שאין איש מערער עליהן: היסטוריה ומוסיקה, פסיכולוג, מינרלים, סוציאליסט, אוטובוס, בַּנֵּק וְטַנֵּק — ואני קורא רק כמה דוגמאות, שאיש איננו מעלה על דעתו לשנות אותן. ועוד: טלפון, -אנטישמיות, דיפלומט, פוספאט, קונצרט, דוקטור ופרופסור וקומפּרְסוֹר. לקצת מן המלים האלה יש ויש מלים עבריות, אבל הן אינן מקובלות. הנה הזפרתי פאן פוספאט, הלא יש קוראים לו וְרָחָה בעברית, אבל איש אינו דורש לשנות את שם "מפעלי הפוספטים" ל"מפעלי הוְרָחָה". בנדאי האקדמיה קבעה שבתרבויות פימיות שונות משמש התואר וְרָחָה במקום

פוספאטי, אבל יש מקומות שבהם לא התקבלה המלה, ואין שום נזק ללשון.

בכל הדוגמאות שהבאתי — הלעז מורגש. יש לא מעט מלים, שבהן הלעז כבר איננו מורגש כלל, ואנחנו שומעים אותן כמלים עבריות. כמו בּוּרְג, למשל. מי יודע שזאת איננה מלה עברית? זו מלה ערבית שלא מזמן חדרה לעברית. אולר וחקלאות אפילו הן אינן מן העברית, וספסל הוא לטיני, וּמְבַרֶשֶׁת וּסְנַדֵּל ועובדה ודוגמה וקונטרס — פולן מלים מפל קצותיהן של קשת הלשונות שהשפיעו אי-פעם על הלשון העברית וחדרו אליה. ואפילו סֶפֶר, יש אומרים, איננה מלה עברית במקורה, והיא נשאלה מן האפדית. פינתיים התאזרחו המלים האלה. לא הלעז פאשר הוא לעז מזיק לנו. אך העיקרון להחליף מלים לועזיות בעברית טוב הוא בעיקרו.

במה דברים אמורים? פאשר יש תחליף טוב. למשל, האקדמיה קבעה "שדולה", (= "לובי") והיא נקלטה יפה, לא במעט בזכות פלי התקשורת. היו חידושים פחות טובים ולא נקלטו, ולמשל "קואליציה" ו"אופוזיציה", למרות כל הניסיונות להחליפן, לא נמצא להן תחליף מתאים.

שום אסון, שום נזק לא נגרם בכך ללשון העברית. הלעז — ריבוי קשה; מיעוטו, אם איננו יפה — לפחות הוא נסבל.

בכל זאת, מהו קנה-המידה? מהו הקו האדום, שאותו אין לעבור? זה עניין אישי, זה עניין של טעם. יש מי שירצה דנקא להרבות במלים לועזיות. יש המתהדרים בלעז פאילו הוא תרבותי יותר, משפילי יותר, למדני יותר, סגנון

איש-העולם-הגדול. ויש שהכריו מלחמת חרמה על כל מלה
לועזית. גם זאת קיצוניות, אולי יותר שוביניזם.

על מה יש להקפיד בכל זאת? על שני דברים:

א. אסור שהלעז יפגום במערכת המבנית של הלשון,
במנגנון הדקדוקי שלה. עברית היא, והיא חייבת להישאר
עברית, ואסור שתפגם.

ב. אסור שהשיטפון הפמותי יטביע בכמותו את העברית.

וכבר היו דברים מעולם. ולא בעברית, למזלנו. יש לשונות שפך
קרה להן. האמהרית, למשל, לשון אתיופית, בְּתָה של הגעז
הקדומה. זו לשון שְמִית, והיא ספגה מלים פושיות מלשונות
השייכות למשפחה החמית במידה רבה פל־כך, שהדבר שינה את
דמותה לחלוטין. למעלה ממחצית אוצר המלים בלשון האמהרית
אינו שְמִי, אלא חָמִי. הפמות הופכת לאיכות. לזה אסור שנגיע,
ולמזלנו עדיין אנחנו רחוקים מזה. בין הקצוות האלה יש מְרָחֵץ
גדול מאוד של גיוון לפי הטעם האישי. ומפִּינֵן שאין קריטריון
ברור, ואי־אפשר לתת הנחָה ברורה, הבה נשאיר זאת פהמלצה,
בלי שנהיה נוקשים בעניין הזה.

ה ס ג נ ו ן .

גם בעניין הזה עָמדתי גמישה. בְּנֵדָאֵי יש להתרחק
ממליצה, בְּנֵדָאֵי אסור שהעברית של השידורים תהיה "עברית
של שבת", הרחוקה מן האדם הפשוט ומופלגת מהבנתו. אך גם
פאן אי־אפשר לקבוע קריטריון. יש דברים, שאני, לטעמי, הייתי
נלחם בהם מלחמת חרמה.

למשל, עניין השמטת מלות הזיקה. במקום "הפית שראיתי

(אותו) "אומרים וכותבים "הבית אותו ראיתי", "הבית בו נולדתי" במקום "הבית שנולדתי בו". מפגע זה איננו נחלת רשות השידור בלבד. גם בפתיכה השוטפת, גם של תלמידים בבית הספר ובאוניברסיטה, זאת הפתיכה ה"גילה, והיא הולכת והופכת להיות פמעט נורמה.

זאת איננה דרפה של העברית בפרוזה. זאת לשון השירה במקרא. בפרוזה — "וישפת מכל מלאכתו אשר עשה", ולא "מכל מלאכתו אותה עשה". לא כך פתוב. "לך לך אל הארץ אשר אראך", ולא "אל הארץ אראה אותה לך" או "אותה אראה לך". בימי חנופה אלה אנחנו אומרים "על הנסים ועל הנפלאות... שעשית לאבותינו", ולא "אותם עשית לאבותינו". איוו צורה "יפה"! אבל היוו דרך זו הופכת להיות בעיני רבים לעברית הטובה. אנשים שלא למדו ולא שנו חושבים, שפך צריך להיות.

נכון שבלשון המקרא, בלשון השירה המקראית, כך נאמר: "יאבד יום אָנֹלד בו", בלי שי"ן הזיקה. לא "אשר אָנֹלד בו". "באר — חפרוֹה שרים", בלי הזיקה, לא "אשר חפרוֹה". פי זאת השירה, זה יופייה של השירה. אבל גם בה לא נאמר בהיפוך סדר המלים "יום בו אָנֹלד" 'הבאר אותה חפרו', אלא הפועל קודם.

הרי ההבדל הזה בין לשון השירה ללשון הפרוזה קיים לא רק ב"אשר" — "ש", אלא גם במלית אחרת, שהשירה משמיטה אותה, והיא "את". בלשון המקרא גם "את" מושמטת הרבה בשירה וקיימת בפרוזה. וכבר היה גדול מאוד בישראל, שהכריז מלחמה על ה"את". אבל לא הצליח. אני מקנה, שגם המלחמה

הזאת נגד "אשר" ו"ש" — גם היא סופה מפלה. שתי רעות יש כאן: גם השמטת שי"ן הזיקה וגם שינוי סדר המלים. אף-על-פי כן, אין כאן שגיאה אלא פגם סגנוני. לטעמי — פגם חמור. אני קורא דוגמאות אחרות של תיקוני סגנון מתוך השידורים: "צוי ריתוק שהוצאו ע"י העירייה" תוקן ל"שהוציאה העירייה". זה בנדאי טוב יותר, קרוב יותר אל דרכי הלשון של מקורותינו. אבל חוק ולא יעבור? קשה לומר.

"חלק מן ההמלצות" — במקום זה תוקן "פמה מן ההמלצות", או "מקצת ההמלצות", בנדאי עברי יותר, אבל, לדעתי, לא הכרחי. אין הכרח, שכל מי שמדבר בשידורים ידבר באמת עברית יפה יותר. היה יפה מאוד אילו היה הדבר כך. אבל להכריח, לכפות — קשה. "אי-אפשר עדיין" תוקן ל"עדיין אי-אפשר". ניחא, אבל אינני בטוח שיש הכרח בתיקון הזה. וגם שאלה של "שימור האנרגיה" יש כאן. ככל שאתה משקיע אנרגיה בתיקונים, שאינם הכרח גמור, אתה מאבד מפוחך, גם מן הפוח של הסמכות וגם מפוחך הפיסי. אתה מתעיף, אתה עצמך, וגם השומע מתעיף לקלוט תיקונים חשובים באמת, חיוניים באמת.

לא מזמן היה ויפוח בעיתונות בין שני חברים חשובים מנעדת הלשון של רשות השידור. האחד טען נגד חברו, מדוע אומרים בלשון השידורים "קודם ש" במקום "לפני ש" — הרי זה תיקון סגנוני. בעיניי גם זה טוב, גם זה טוב. אולי האחד יפה יותר, אבל זה עניין של טעם.

באותה חליפת דעות היה גם ויפוח על השאלה, אם הריפוי של אנשים ונשים הוא "בני-אדם" או "אנשים". וכידוע,

בהנחיות של אבא בנדויד בספרו "מדריך לשון לרדיו ולטלניזיה" הוא ממליץ על "בני-אדם". ספק בעיניי, אם זה הכרח, פלומר, אם "אנשים" איננו יכול גם הוא לשמש גם לזכרים וגם לנקבות. נכון, שיש בפסוקים שונים פירוט — "אנשים נשים וטף". אבל יש גם מקומות, שבהם "אנשים" פולל הפול. גם אנחנו משתמשים ב"ילדים", כשהפננה לשני המינים, ולא תמיד מפרטים: ילדים וילדות.

מדוע אני גמיש גם בעניין הזה? משום שאין קריטריון אחד. אינני יכול לכפות על הציבור לנהוג בדרך מסוימת, כאשר אין בידי משנה סדורה ופסוקה, מוסכמת על הפול.

והנושא האחרון — המבטא.

הניכוח, שהזכרתי בראשית דבריי, בין לשון טבעית ובין לשון רצויה, מגיע לקיטוב קיצוני בעניין המבטא. גם חלק לא-קטן מאותם הדוגלים בלשון נורמטיבית, שיש לתקן ולשפר אותה ולהשגיח עליה, איננו מוכן לקבל דבר בעניין המבטא. כאן לא תהיה פסיקה. כאן ויתרו ללשון הטבעית ולבעלי האספולה של הלשון ה"טבעית".

המלחמה לתחיית הלשון העברית נסתיימה, המלחמה לתחיית המבטא העברי עדיין לא התחילה.

אין ספק, שיש להגות פהלכה בשידור. איש אינו חולק על הצורך בהכשרה מקצועית לקריינים. איש לא יאמר, שאין צורך שקריין יהיה בעל דיקציה יוצאת מן הפלל, בעל חיתוך דיבור למופת ופלא הגה יישמע כפי שהוא צריך להישמע, שפל תנועה

תישמע פפי שהיא צריכה להישמע. הרי זה פלי מלאכתו של הקריין.

אבל רק עד גבול מסוים. ברגע שמגיעים לביצוע נכון של פל ההגאים, שם נעצרים. שם "אין צורך".

נכון, שאנחנו שומעים, ואני מוכרח להוסיף, לצערי, ולזול כלפי הדיקציה בכלל, כלפי חיתוך הדיבור. אינני יודע אם הפול רגישים לכך, אבל שומעים פה ושם אנשים, שהעיצורים השורקים, לדוגמה, אינם נכונים בפיהם. אני מתכנן, למשל, לחיתוך נכון של סמ"ך וזי"ן — מה שנקרא lispng באנגלית — בעברית "שְפֹתוֹת" (לְשֹפֹתוֹת). למשל, "ת'ר המת'חר והתעת'ייה", ("שר המסחר והתעשייה"); "מד'כיר המפלגה" ("מזכיר המפלגה"). ולא רק פאלה. יש שְפֹרִים, שמגיעים למיקרופון ובפיהם מום כזה, ואיש אינו פוצה פה ומצפצף.

יש פינות מוזנחות במבטאנו, שכאילו הוספם להזניח אותן. לעתים גם פפי קריינים טובים שְפֹאִים נעים אינם נשמעים כל-כך, דגשים חזקים אינם נשמעים כל-כך, ובייחוד חי"ת ועי"ן אינן נשמעות כל כך.

המלחמה על המבטא המקורי עדיין לא התחילה, וכבר ויתרנו. הרי ממילא אין בפינו טי"ת נחצית וקו"ף נחצית וגם וי"ו דו-שפתית מקורית. איש איננו טוען לכך. גם לא אני. על זה ויתרנו. על הה"א המנושפת אנחנו נלחמים מלחמת מאסף. פלום שמעתם כמוני את השיר "אאורה, אאי אם אאי" (=ההורה, ההיא עם הה"א)? שמעתי כך. איזה תרגיל מצוין להגייה נכונה של הה"א היה יכול השיר הזה לשמש אילו הגוה"א ולא אל"ף.

עדיין נשארו חי"ת ועי"ן, שקרוב למחצית העם היושב
בציון הוגה אותן. זאת לא המצאה. זה איננו חידוש של רעיון
מלומד. זאת ההגייה המקורית — בזה אין שום מחלוקת. איש
איננו חולק על כך, שההגייה הגרזנית של חי"ת ועי"ן היא היא
ההגייה כפי שהגו אותה בימי קדם, כפי שצריך להגות אותה.

אינני יכול שלא להביא כאן קטע מתוך מאמר שהתפרסם
היום בעיתון "הארץ"¹ בעניין החי"ת והעי"ן. הפותב הוא
נורמאטיביסט מושבע, הפותב שבחים בזכותה של העברית
וקורא לדבר עברית פהלכה. אבל רק עד גבול מסוים. כשהוא
מגיע לעניין המבטא, הוא אומר, וזה לשונו: "אינני רוצה, עם
כל הכבוד הראוי, שילדי יורגלו להגות חי"ת ועי"ן גרזניות.
העברית הרהוטה צריכה בשבילם להיות יעד נדרש להשגה (הו,
מה רחוק!). לא כן ההגייה פנוסח המזרח, אפילו ישננו לנו שפך
דיברו בני ישראל בארץ פנען". עפ"ל. אין צורך להוסיף דברי
פרשנות לעמדה זו.

אנחנו עומדים בחנופה. היננים הם שהביאו עלינו, עם שאר
הצרות, גם את הצרה הזאת של אבדן המבטא.
ערעור העיצורים הגרזניים בלשון העברית התחיל עם
המגע עם היננים והיננית. ההתיינות הייתה, בין שאר תופעותיה,
גם הגיית העברית על דרך היננית, שלא להגות כפי שצריך

1) גדעון סאמט, מתקפת החי"ת והעי"ן, "הארץ", א' בטבת התשמ"ה (25
בדצמבר 1985).

להגות. מדרש ידוע הוא (שיהש"ר ד, יב): "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים — שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם וגו'". "לא שינו את לשונם" — אז עמדנו אל מול ההתבוללות ויכולנו לה. כמה מאות שנים אחרי הפגישה שלנו עם היונים, בערך בשנת ארבע מאות לספירה, אומר הקרואנימוס, אחד מאבות הפנסייה, הוא זה שתרגם את התנ"ך ללטינית, תרגום הוולגטה, פדברים האלה: "היהודים לוועגים לנו משום שאיננו יודעים להגות את העיצורים הגרונים". הוא איננו משתמש בפיטוי "עיצורים גרונים", פי אין לו מושג כזה, אך אין ספק שלכך נתפון באמרו שאינם יודעים "להגות בחיפון הגרין".

אז היה המצב הפוך. לעגו לגויים, שאינם יודעים להגות פהלכה. פיוס דבקנו אנו בחוקות הגויים, ועכשיו אנו מתפארים בזה. זוהי הגדולה. גם אנשים חשובים, שעדיין הזגים עברית פהלכה, מתלוננים על כך, שילדיהם אינם לומדים מפיהם, אלא לומדים דוקא לחקות את הרחוב, את רוב המורות, ואת כל מי שאיננו יודע להגות, ומתפאר בזה וחושב שכך יפה יותר.

יש פאן לא רק לדול הלשון וצמצום אוצר ההגאים. אנחנו מותרים על הגאים קיימים בלשון. חי"ת וכו"ף כבר היינו הך. עי"ן נעלמה לחלוטין. יש פאן נזק ממש, שפולכם נתקלים בו יום-יום. והתוצאה היא — חוסר הבחנה בין מלים לעשרות. זה גורם לנו לדיפור של פתיב. איזו אומה מדברת בכתיב, באיות? אומרים "אשר באל"ף ובעי"ן", "הערה בעי"ן או באל"ף", פי אי-אפשר להגות. "אורחים" אל"ף-חי"ת או עי"ן-כ"ף, "הארכה" או "הערכה", ספרים "מחורכים" או "מכורכים",

"רכש" או "רחש" לו אהדה, "צרחן" או "צרכן", "צריכה" או "צריחה", ובימי חנופה אלה — פך של שמן, או פח של נפט, וכיצד נדע אם היה קור עז או אָז.

ובהרצאות באוניברסיטה, פשמדובר בהגה ש נ א ל ם בלשון, אומרים נאלם באל"ף לא בעי"ן. ורבים מבלבלים הודעה והודאה, התראה והתרעה, השקעה והשקאה, הנאה והנעה, קרא מכתב וקרע אותו, פצה את פיו ופצע אותו, נטמאו בין האומות או נטמעו, ויש דוגמאות פאלה לרוב.

כל המלים האלה אינן נוחות בשימוש שבעל-פה, פי תמיד צריך להסביר אותן או לדאוג שהקשר יבהירן.

וכן גם בענייני שואים ודגשים, שפולנו חוטאים בהם. אותה אמירה ידועה על שרפה שפרצה, וחמישה אנשים נָצְלוּ או נָצְלוּ — אמנם אנקדוטה, אך אין ספק שיש לדגש ערך מבחין. עושר זה אנחנו מאבדים בידיים.

בְּדַאי יִמְצְאוּ מִי שִׁיאֲמְרוּ לִי: אַתָּה דוֹן קִישׁוֹט! מַה אַתָּה מְנַסֶּה לַעֲשׂוֹת? לְשׁוֹת אֶת הַזֶּרֶם הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁל דִּיבּוּר "אַשְׁפּוּזִי"? מִי שְׂדוּגֵל בְּתַחִיית הַמְּבַטָּא הָעִבְרִי אֵינְנוּ דוֹן-קִישׁוֹט יוֹתֵר מִמִּי שְׂדוּגֵל בְּתַחִיית הַלְשׁוֹן הָעִבְרִית בְּשַׁעֲתָהּ. תְּמִיד נִשְׂאוּ מַעֲטִים אֶת הַדָּגֵל. בְּכָל נוֹשֵׂא חֲלוּצִי, הַרּוֹב אָמַר תְּמִיד "בְּלַתִּי אֶפְשָׁרִי", וְהַמְּצִיאֹת הַזֹּכִיחָה מִי צָדֵק. אֲנִי מַתִּיֵּאֵשׁ מְדוֹר הַמְּדַבֵּר. פּוֹלְנוּ, גַּם אֲנִי, לֹא לְמַדְנֹו לְהַגּוֹת פְּהִלְכָה, וְלֹא הוֹרְגִלְנוּ לְהַגּוֹת פְּהִלְכָה. אֲךָ אֵין לְנוּ רִשׁוּת לְנֹתֵר עַל הָעִנְיִין הַזֶּה וְלְהַדְבִּיק גַּם אֶת הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים בְּחֹלְשׁוֹתֵינוּ וּבְמַחְדָּלֵינוּ בְּמַבְטָא הָעִבְרִי. הַגִּיית חִי"ת וְעִי"ן בְּבִתֵּי הַסֵּפֶר וּבְלִשׁוֹן הַשִּׁידוּרִים — זֹאת תְּכַנִּית מִיָּנִימוּס. אֲנִי מְקַנֶּה, שֶׁשֶׁר־הַחִינּוּךְ הַחֹדֵשׁ אֲכַן יִתֵּן אֶת יָדוֹ

לעניין הזה. צריך ללמד את המבטא הנכון לדור הצעיר. צריך שיצמח דור, שלא יתבייש במבטא שלו. יש לא-מעט נערים ונערות שנולדו וגדלו על המבטא המקורי, והם באים לבית הספר ולומדים לשנות אותו, משום שפך "יותר יפה", משום שפך יותר יוקרתי. צריך להפוך זאת ליוקרה שלילית. יוקרתי יותר לדבר עברית מקורית, במבטא מקורי, לא לברוח ממנו. את הסטיגמה הזאת של נחיתות חברתית למי שהוגה חי"ת ועי"ן, אותה צריך למחוק.

המבטא הזה עודנו קיים בבתי הפנסת הספרדיים, וגם בחלק קטן מבתי הפנסת האשפנוזיים, שיודעים שצריך להגות חי"ת ועי"ן, והם מנסים להגות פהלכה. יש להפוך זאת לנחלת הפלל. אינני משלה את עצמי, שנצליח לשנות את הדיבור בעם בן-לילה. אבל אני חושב, שצריכה לקום תנועה לקראת מבטא עברי מקורי. יש לעורר תנועה כזאת, ועלינו להיות החלוצים העוברים לפני המחנה. ובראשו של המחנה — מערכת החינוך ורשות השידור.

כאן המקום לציין לטובה את מערכת הייעוץ הלשוני, הפועלת ברשות השידור בראשותה ובהנחיתה הפעילה של הגב' רות אלמגור-רמן. יועצים אלו עומדים על משמר הלשון, עורכים עריכה לשונית. מדריכים את השדרים ועושים ככל יכולתם למניעת תקלות ולשיפור הלשון. הרי זו עבודה קשה, הנעשית במסחרים. ואין הציבור יודע עליה, אבל רישומה ניפר היטב. ואם אין לשון השידורים גרועה יותר מפפי שהיא פיוס, הרי זה הודות לפועלם ולעבודתם הפרוכה. אך גם הם לעתים

קצרה ידם מהושיע, ולא תמיד פתוח הלב לשמוע והדעת לקלוט את עצתם ואת תיקונייהם. ואולם אין ספק, שהמצב פרשות השידור עדיין טוב לאין ערוך מאשר מחוצה לה. ניתנה האמת להיאמר, שהדרכה לשונית ראוי שתכוון גם לציבור הרחב. ציבור זה ניתן לחלקו לשלוש אוכלוסיות עיקריות:

אותם שאינם יודעים ואינם רוצים לדעת, ועושים את בורותם לאידיאולוגיה — עם אלה אין לנו ויפוח. לשכנע אותם לא נוכל. למזלנו הם מיעוט, גם אם מיעוט צעקני.

האוכלוסייה האחרת היא של אותם שאינם יודעים לשון כל צורפה, אבל אינם יודעים שאינם יודעים. לכן אפילו אינם יודעים שצריך לשאול, ומכאן אדישותם. זה הרוב, ולא לה חשוב לתקן. הם אינם לומדים את הדברים מעיקרם לימוד פסיסי. הם אמנם מקבלים תיקון, אך התיקון נכנס ויוצא, ואינו משאיר את רישומו, ולמחרת נכשלים הם באותה שגיאה. יש מהם שדרכם לזלזל בתיקונים ולהקל ראש בהם. זו קבוצת ה"אז מה יש" ובאלה הטיפול קשה ביותר, אבל פדאי להשקיע בהם.

האוכלוסייה השלישית של היודעים לשון ושוגים בכל זאת. ומי איננו שוגה? יודעים, שוגים, מתקנים להם, והם מתקנים את לשונם. גם אלה מיעוט, אבל בהם קל לטפל.

ולסיכום, נחזור אל רשות השידור. מה בעצם אני דורש פאן? "דורש" תרתי משמע. מהו המכשול הגדול ביותר לעברית הטובה בלשון השידורים ובכלל? אני אומר, המכשול הוא ה א ד י ש ו ת . קומץ קטן של נאמנים, לוחמים, שהדבר בפנפושם, שייתנו את ידם ואת מרצם ואת עניינם לנושא הזה, יוכלו לשנות

הרבה. יכתבו לעיתונים, יכתבו לרשות השידור, יעירו על טעויות, למען ידעו הפול, שיש ציבור נכבד שהדברים האלה חשובים לו, ולא יוכלו לטעון עוד — "אז מה יש".

מתשובות המזכירות המדעית

על מלים זרות בלשון העברית

ש א ל ה : מדוע משתמשים במלים זרות בשפתנו העברית, בעיקר בתחום הטכני והמדעי, ומדוע אנשים רבים מבוגרים וְנָקָא, דְבָקִים במלים לועזיות, גם כשיש מקבילה עברית? ת ש ו ב ה (י"ן): לתמהים על מלים לועזיות בלשוננו יש להזכיר, שפל הלשונות בעולם התרבותי שואלות מלים משפות אחרות, ומשאילות להן מאוצרותיהן. לשונות רבות בעולם שאלו מלים מן העברית (אֶמֶן, הַלְלוּיָהּ, כְּרוּבִים, שְׁרָפִים, ועוד), והעברית שאלה מהן, כבר בתקופת המקרא. בתנ"ך — המלים פָּרָדֶס, אָפֶר, אַרְגָּמָן, סוּמְפוֹנָא, ועוד מלים רבות — לועזיות הן במקורן. תהליך השאילה נמשך מאז ועד היום. הדוברים שואלים מלים מלשונות זרות שהשפיעו עליהם, וכך המלים הללו חודרות ללשון התקנית. רָדִיו, קָפָה, שוּקוּלָה, בְּנָקָה, טְלוֹוִיזְיָה, אוֹטוֹמָטִי — אין בהן אסון. לעתים אכן נקבעים למלים פאלו מונחים עבריים, והלועזיות נעלמות במשך הזמן, כמו ה"פרוסקטורציה" וה"טרנספורמטור", שפיוס נעלמו מהלשון, כמעט, ומקבילותיהן העבריות, תִּסְפּוּל וּשְׁנָאִי, דחקו את רגליהן; אך אין